

Лилия Крумова-Цветкова
Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“
при Българската академия на науките
София, България

Рецензии и обзори

**Велин Димитров Петров. Събирателните имена в българския език
(в съпоставка с други балкански езици).
Издателство „Жанет 45“, 2015. 455 с.**

Новопоявилата се книга *Събирателните имена в българския език (в съпоставка с други балкански езици)* е рядко явление в съвременното българско езикознание. Авторът на книгата Велин Петров е млад изследовател, но прави силно впечатление със забележителното по своите качества произведение. Пред нас е един напълно оригинален труд върху събирателните имена в българския език. Отличава се от досегашните изследвания по темата с мащабност – историческа и географска, по методология с изключително ползотворно съчетаване на синхронен, диахронен и когнитивен подход, с голяма задълбоченост при разглеждане на проблемите, с богатство на изводите и заключенията.

Трудът съдържа 455 с. и включва увод, три глави, заключение, библиография и приложение. *В изследването се проследява и в исторически, и в съвременен план развитието и характеристиките на събирателните имена в българския език.* Чрез богат емпиричен материал, както и чрез използване на резултатите от голям брой значителни изследвания от областта на българистиката, балканистиката и славистиката, авторът разкрива особеностите, типологията и функцията на категорията *nomina collectiva* в старобългарски, среднобългарски и новобългарски език, като проследява конкретното развитие на отделни събирателни имена. Десетилетия наред в езикознанието в духа на Сосюровия структурализъм се прави строго разграничение между синхрония и диахрония, синхронен и диахронен аспект на изследване. Настоящото изследване показва колко големи възможности дава комбинирането на тези два изследователски подхода.

Конкретният анализ се осъществява в съпоставителен план. Обикновено лексикалните и словообразователните характеристики и проблеми се разглеждат на фона на другите славянски езици, съпоставянето е в границите на славянското семейство. Тук съпоставителното изследване е разширено – без да се пренебрегват сравненията със славянските езици, *основният акцент е върху съпоставката с други балкански езици.* Още заглавието, както и уводът, насочват към търсене на влияние от езиците на съседни народи, най-вече на народите от Балканския езиков съюз, които имат сходна историческа съдба, сходна категоризация на света и сходна народопсихология. *Това несъмнено е оригинален и приносен съпоставителен подход,* който позволява да станат явни общи развойни проблеми и особености. Тук неоченими са знанията на изследователя, който ползва езиците и познава културата на народите от балканския регион.

Мащабността на изследването се изразява и в *анализиране на богат диалектен материал,* което позволява да се разкрият запазени в диалектите особености на категорията *събирателни имена.* Анализът на исторически, диалектни и съвременни книжовни форми прави изследването цялостно, представя съдбата на българските събирателни имена в тяхната цялостност и пълнота.

Изследването е *основано на научните факти на предходни трудове по тази тематика.* Представена е пълна картина на изследванията върху категорията *nomina collectiva* в българското езикознание, като се започне от *Болгарска*

граматика на Неофит Рилски до днес. Паралелно с целенасочения анализ на езиковедските трудове авторът прави оценка на творческото дело, произведенията и ролята на българските книжовници от Възраждането (Н. Рилски, Хр. Павлович, Ив. Богоров, Й. Груев, Ив. Момчилов), както и на автори на граматика и други трудове от XX и началото на XXI в., което създава необходимата и полезна рамка на конкретното изследване. Проследява и лингвистични трудове, посветени на езиците от Балканския езиков съюз, като прави извода, че нито в българския език, нито в балканските езици събирателните имена са проучени обстойно.

В изследването е изградена цялостна теория за същността и характеристиките на лингвистичната категория събирателност. Авторът акцентира върху зависимостта между концептуалната и езиковата категоризация, като приема, че когнитивният подход към явленията обяснява промените в езиковото изразяване на мисловните процеси. Като приема теорията за полева структура на категорията събирателност (въсщност идея, реализирана преди него от Ст. Буров), разграничава ядро и периферия на категорията. Много добре е разкрита когнитивната основа на разграничаването на център и периферия в полето на събирателността, като се изясняват концептите *множественост*, *събирателност*, *съвкупност*, *цялостност*. Чрез схема се представя трансформацията в концептосферата на когнитивната категория *събирателност*.

Определянето на ядрото и периферията на събирателните имена се базира на комплекс от критерии, като строго са изведени критериите за принадлежност към ядрото, включващо същинските събирателни имена. Отсъствието на един от критериите отнася даденото име в периферията, към периферните, несъщински събирателни имена. Тази делитба се различава съществено от досегашната класификация на събирателните имена в българския език. Досега основният критерий в българското езикознание за определяне на имената като събирателни е семантичният. Въз основа на словообразователен критерий е направена подялба на тези имена на два различни типа – производни и непроизводни.

Прави впечатление, че при подялбата в настоящия труд основна роля играе граматичният фактор. Основен делитбен критерий за същински и несъщински събирателни имена е числовата дефективност, нещо, което в досегашните класификации обикновено се отбелязва като съществен, но не задължителен признак. Това стеснява в известна степен границите на същинските събирателни имена, като изважда от тях имена като *гъсталак* и под., въпреки че при тях са налице два основни критерия – семантичният и словообразователният; прави понякога границата между същински и несъщински събирателни имена много плъзгава. Напр. въз основа именно на този граматичен признак е направено разграничаване на омоними при имена като *дъбак*, *вишняк* и под. Може да се приеме, че подобни имена имат в значението си семи и за събирателност, и за място. При някои от тях, както отбелязва авторът, процесът е в по-напреднала фаза. Вследствие на това са оформени типични метонимични значения, с които думата се включва в двете групи събирателни имена. Не е убедително обаче в случая да се говори за омонимия. Въпреки въпросителните по отношение на терминологичното назоваване обаче, факт е, че процесът на трансформация е вярно доловен и описан, подкрепен с факти от подобно развитие в родни диалекти и в други езици.

Авторът представя и убедително очертава своя новаторски класификационен модел на събирателните имена в българския език. Не може да не се подчертае *изключителната прецизност в анализа на имената, последователност в прилагането на критериите и убедителност при типологичната характеристика на категорията*.

Разграничените две основни групи събирателни имена – същински и периферни – са анализирани детайлно. Подложени са на етимологичен, лексикално-семантичен, словообразователен и функционалистки анализ.

Отделен дял в изследването е посветен на *несъщинските* или *периферните събирателни имена*, наречени имена на съвкупности. Напълно основателно имената на съвкупности са включени в границите на събирателните имена. Тук е

представен анализ, който се отличава със задълбоченост и детайлност на описанието, с изключително богата информираност. Особеностите на тези имена са разкрити чрез търсене на когнитивната основа и семантично основание на събирателното значение на тези имена. Търси се ролята на човешкия опит за възникването на определено събирателно значение и настъпване на промени в него. В анализа е използвана информация от лексикографски източници от различно време, като опорен източник е *Речникът на българския език* на Найден Геров, сполучливо определен като „граничен между стария български и новия български език“. Представя се етимологията на тези думи и чрез съпоставка с информацията за тях се очертава тяхната история. Същевременно се правят паралели с други балкански и славянски езици, проследяват се интересни междуезикови влияния.

Въз основа на лексикално-граматичните им особености имената на съвкупности са класифицирани в групи и подгрупи, които подробно са характеризирани.

Диахронният подход на описание дава възможност да се разкрият промените, които са настъпили в категорията на разглежданите имена – семантични, граматически, в честотата на употреба. При анализа на промените в честотата на употреба са включени освен архаизация и неологизация и функционално-стилистични промени, т.е. разглеждат се промени в конотативната характеристика на тази лексика. Явно тази част би трябвало да има заглавие, което да отразява по-широкия ѝ обхват, или частта е трябвало да бъде разделена на две части.

Диахронният подход дава възможност да се докаже важният извод за тенденцията в развитието на събирателните имена числено да намаляват и постепенно да преминават към имената с корелативни числови форми, тенденция на разтваряне на числовата дефективност в симетричност.

Много от названията на съвкупности изпълняват ролята на именни класификатори за категоризация на съвкупности. Класификаторите са анализирани с оглед на типологията, функцията и употребата им. Специално внимание се отделя на пренасянето на значението върху други реалии. Класифициращата им функция е свързана с характера на множеството – птици, насекоми, животни, хора, като при категоризацията е въведен и признакът *полезно ~ вредно* за хората. Анализът дава основание да се направи изводът, че именните класификатори в българския език са много по-разнообразни в сравнение със съответствията в албански, гръцки и най-вече руски език.

Същинските или *прототипичните събирателни имена* са обект на много задълбочено внимание в изследването. Разглежда се пътят на развитие на категорията *събирателност* с факти от индоевропейски, общославянски, старобългарски, гръцки и латински. В специални части са подложени на анализ събирателните имена в старобългарския, в среднобългарския и в новобългарския език. Целта на автора е да покаже, и той много успешно го прави, етимологията на събирателните имена, появата и развитието на събирателното значение на отделни събирателни имена, развитието на суфиксите със събирателно значение, взаимодействието на категорията събирателност и категорията число.

Чрез анализ на конкретни имена се представя картината на категорията *събирателност* в старобългарския език. Това са имена за нелица (былине, вѣние, вѣтвине, камение) и за лица (динаконство, епископство). Разкрива се съдбата на двата продуктивни в старобългарски суфикса със събирателно значение *-ие* и *-ство*, коментира се развоят в семантиката на суфикс *-акъ*. И тук анализът е впечатляващ, с привеждане на факти от стари и нови книжни източници и диалектни материали, с подкрепа от изследвания на видни слависти и балканисти. Разсъжденията върху семантичната мотивация на събирателните имена, върху семантиката на формите, върху развитието на суфиксите разкриват анализаторските способности на автора. Направени са различни важни изводи, напр. че събирателността предшества множествеността, че групата на прототипичните събирателни имена за лица е по-малобройна в старобългарски, отколкото в новобъл-

гарски, че това е устойчива група, която претърпява най-слабо натиска на тенденцията към отстъпване на събирателността пред числовата корелативност и др.

При анализа на събирателността в новобългарския език се посочват промените, които настъпват при концептуализацията и изразяването ѝ. Характеристиката на събирателните имена е по тематични групи – за лица, за растения и за предмети, с привиждане на съответните наставки класификатори.

В изследването се представя *изчерпателен и задълбочен словообразователен анализ на събирателните имена в българския език*. Представени са моделите за образуване на прототипични и периферни събирателни имена. На конкретен етимологичен и семантичен анализ са подложени наставките класификатори както с български, така и с чужд произход. Всъщност в тази част, която е изключително интересна, се анализират и навлезлите в готов вид, т.е. заетите чужди думи със събирателно значение. Анализът на материала показва, че събирателната семантика в някои случаи идва от езика източник на заемката, в други случаи е придобита в езика посредник и от него е пренесена в българския език. Става ясно, че всяка дума има своята история и пред изследвателя е стояла нелеката задача да разкрие тази история, с която той се е справил отлично. Подобни анализи, отнасящи се до историята на заемките в българския език, са малко в нашето езикознание.

Внимание е отделено и на семантичното словообразуване при събирателните имена. В частта *Метонимични събирателни имена и значения* основателно имат място собствените имена *Олимп, Брюксел, Европа*, които наистина са развили съответни метонимични значения.

Изложен е и убедителен *функционалностилистичен анализ на събирателните имена*, като вниманието е насочено преди всичко към диалектите, в които най-вече се пазят стари събирателни форми. Авторът ревизира редица направени преди него анализи, свързани с осмислянето на дадени форми като събирателни съществителни от ср.р., ед.ч. или като форми за мн.ч, с определяне на дадена морфема като суфикс или като флексия. Неговите тълкования са напълно убедителни. Много внимателно, прецизно той представя процеса на преосмисляне на показателя за събирателност в ед.ч. като показател за мн.ч. Така напр. формите от типа *Видраре, Козаре* правилно са тълкувани като събирателни и образувани със суфикс *-е*, а не като форми за мн. число или като образувани със суфикс *-аре*, така както твърдят други изследователи. Убедително е тълкуването на етимологията и събирателната семантика на названията (*Мало*) *Конаре, Говедаре, Биволаре* и под. Отличен е анализът на когнитивната основа на етнонимните названия събирателни имена, функционално-семантичната характеристика на тези имена в съвременен план и в перспектива.

Авторът не само разработва всички основни проблеми, свързани с темата на изследването. Той набелязва и *бъдещи задачи пред изследователите на събирателността* – изследване на абстрактно-събирателните и веществено-събирателните имена, на събирателните имена в българската топонимия, на събирателните имена – етноними. Това са задачи, всяка от които може да бъде обект на отделен труд.

Изследването на Велин Димитров Петров *Събирателните имена в българския език (в съпоставка с други балкански езици)* е сериозен, задълбочен, високостойностен труд с много приноси към българското, славянското и балканското езикознание. В него е направено цялостно и задълбочено изследване на събирателните имена в българския език чрез съпоставка с други балкански и славянски езици. Несъмнено появата на такъв труд в българското езикознание е радостно събитие.

✉ Лилия Крумова-Цветкова
lilia.krumova@abv.bg